

**І.І. Чернега, Н.О. Шевченко, кандидати екон. наук, доценти
Н.О. Бленда, викладач
Уманський національний університет садівництва**

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РИНКУ МОЛОКА В УКРАЇНІ

В статті досліджено стан ринку молока в Україні, проаналізовано динаміку поголів'я корів та середньорічний надій молока на одну корову у всіх категоріях господарств. Визначено частку у загальному виробництві молока сільськогосподарських підприємств та господарств населення. Наведено порівняння рівня виробництва та споживання молока і молочних продуктів на душу населення в Україні. На основі проведеного дослідження визначено проблеми первинного ринку молока та запропоновано заходи щодо їх усунення.

Ключові слова: *ринок молока, виробництво, споживання молока, сільськогосподарські підприємства, господарства населення, попит та пропозиція.*

Постановка проблеми. Україна має одні з найкращих умов у світі для виробництва молока та молокопродуктів, але проблему насиченості ринку ними нашої країні не вдалося повною мірою вирішити навіть у найсприятливіші для розвитку молочного господарства роки.

Перехід економіки України до ринкової зумовив значні зміни внутрішніх та зовнішніх факторів діяльності сільськогосподарських підприємств, і як наслідок, - загострення кризових явищ в аграрній сфері. У зв'язку з особливостями виробництва, найбільш гостро кризові тенденції простежуються в тваринництві. За останні роки різко скоротилися обсяги виробництва та споживання молока та молокопродуктів.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню розвитку та сучасного стану ринку молока присвячені праці провідних вчених-аграрників О.М. Шпичака, Ю.О. Лупенка, М.В. Присяжнюка, П.І Гайдуцького, М.М. Ільчука, І.А. Коновал, О.Ф. Кирилюк, І.С. Гурської та ін. Дослідження вчених мають велике теоретичне та практичне значення, проте багато проблем залишаються невирішеними, особливо зважаючи на подальше зниження ринкових показників.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження ринку молока, виявлення тенденцій його розвитку та визначення особливостей функціонування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Молоко має низку особливостей, які виявляються у його первинній та подальшій переробці, а також у способах реалізації і дореалізаційної підготовки. Воно відносно швидко псується, можливості її переробки пов'язані з потужностями переробних підприємств. Це важливий чинник, який впливає на параметри ринку молока та переважно визначає специфіку спеціалізації виробників у приміській зоні.

Ринок молока є важливою складовою продовольчої безпеки країни, і являє собою систему економічних відносин між виробниками сировини і кінцевого продукту, придатного для споживання, завдяки якій через купівлю-продаж реалізується право на власність характерних для даного ринку товарів [1].

Ринок молока і молочних продуктів можна поділити на дві складові. Ознакою, за якою має відбуватися розподіл є належність продавців до першої (сільськогосподарські виробники, фермерські господарства та підсобні господарства населення), або до другої (переробні підприємства, перекупники, торгівля) сфер АПК:

- первинний ринок молока, де продавцями виступають безпосередньо сільськогосподарські підприємства та господарства населення;
- вторинний ринок молока і молокопродуктів, де продавцями є переробні підприємства, а також посередники різних ринків [2, с.19].

Значне зменшення виробництва молока у сільськогосподарських підприємствах усіх форм власності обумовило розвиток особистих господарств населення та збільшення їх частки у формуванні первинного ринку молока. Останнім часом вони не тільки забезпечують особисті потреби у продуктах харчування, а й реалізують значну частину виробленої продукції.

Станом на 1 січня 2016 р. поголів'я корів в Україні становить 2166,6 тис. голів, з них 76,7 % знаходиться у господарствах населення [3].

Незважаючи на заходи уряду направлені на виведення тваринництва із кризи, відновлення та нарощування поголів'я, в господарствах товаровиробників спостерігається тенденція подальшого скорочення поголів'я корів (табл. 1).

Загалом скорочення поголів'я корів на кінець 2015 р. становило 56,3 % проти рівня 2000 р., причому значно погіршилась ситуація саме у сільськогосподарських підприємствах, де зменшення поголів'я корів становило 72,7 %. За 2000-2015 рр. частка господарств населення в загальному поголів'ї корів зросла з 62,7 % до 76,7 %, або на 14 відсоткових пунктів.

При значному зменшенні поголів'я позитивним є те, що поступово підвищується продуктивність худоби, особливо в сільськогосподарських підприємствах (табл. 2).

1. Поголів'я корів в Україні станом на кінець року, тис. гол.*

Показники	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. у % до 2000 р.
Всі категорії господарств	4958,3	3635,1	2631,2	2528,8	2262,7	2166,6	43,7
в т.ч. - сільськогосподарські підприємства	1851,0	866,2	589,1	565,4	529,2	505,1	27,3
- господарства населення	3107,3	2768,9	2042,1	1943,4	1733,5	1661,5	53,5
Частка с.-г. підприємств,%	37,3	23,8	22,4	22,5	23,4	23,3	-14,0ВП
Частка господарств населення, %	62,7	76,2	77,6	77,5	76,6	76,7	+14,0ВП

* За даними статистичного збірника «Сільське господарство України за 2015 рік» [3]

Середньорічний надій на одну корову в сільськогосподарських підприємствах збільшивсь за досліджуваний період більше ніж у 3 рази, а саме на 237 %, зростання продуктивності корів в господарствах населення становило лише 49,9 %. Проте цього недостатньо для відновлення та стабілізації обсягів виробництва.

Загалом, виробництво молока після деякої стабілізації у 2005-2006 рр., знову зменшилось. Загальне зменшення виробництва молока за період 2000-2015 рр. становило 2042,5 тис. т, або 16,1 %. В сільськогосподарських підприємствах виробництво молока за досліджуваний період зменшилось на 27,2 %, а у господарствах населення скорочення виробництва склало 11,6 %. Причому, більше 70 % виробництва молока зосереджено саме в господарствах населення (табл. 3).

Проте, особливості ведення особистого селянського господарства не дозволяють відносити їх до виробників, здатних забезпечити стабільний розвиток галузі, високу якість і конкурентоспроможність продукції.

Реформування аграрного сектора в умовах переходу до ринкової економіки істотно змінило роль і значення особистих селянських господарств у виробництві сільськогосподарської продукції, зокрема молока. Основне виробництво молока на первинному ринку зосереджене в

господарствах населення: їх частка становить 79,4 % загального обсягу виробленого молока всіма господарствами.

2. Середньорічний надій на одну корову в Україні, кг *

Показники	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015р. у % до 200 р.
Всі категорії господарств	2359	3487	4082	4446	4508	4644	196,9
Сільськогосподарські підприємства	1588	2952	3975	4827	5027	5352	337,0
Господарства населення	2960	3643	4110	4351	4363	4437	149,9

* За даними статистичного збірника «Тваринництво України за 2015 рік» [4]

3. Виробництво продукції тваринництва в Черкаській області *

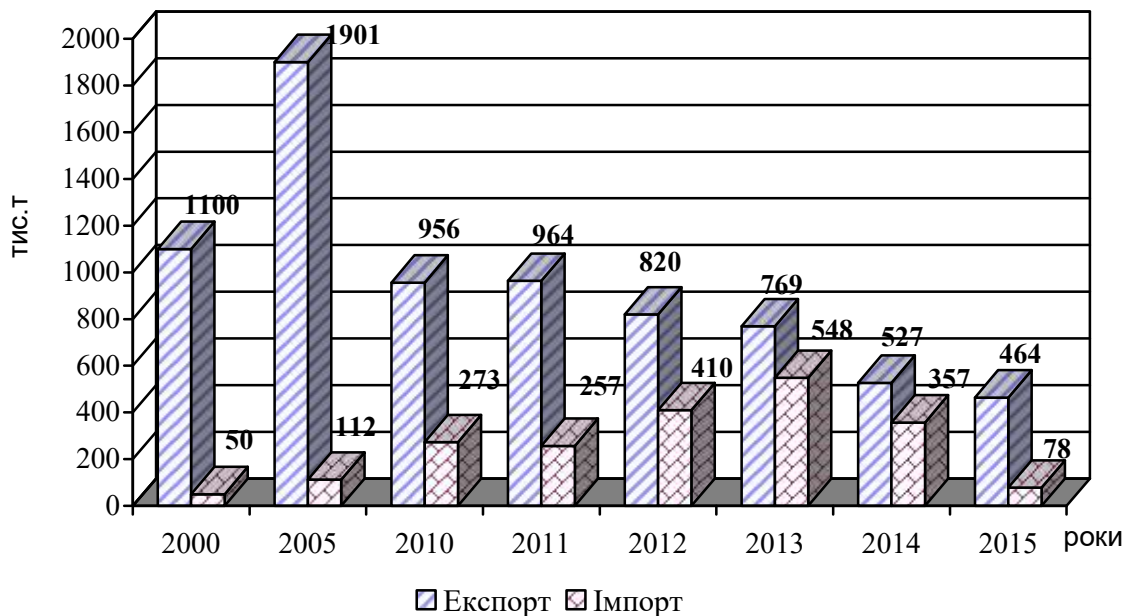
Показники	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. у % до 2000р.
1. Виробництво молока, тис. т	12657,9	13714,4	11248,5	11488,2	11132,8	10615,4	83,9
- с.-г. підприємства	3668,7	2588,5	2216,6	2582,5	2647,5	2669,2	72,8
- господарства населення	8989,2	11131,9	9031,9	8905,7	8485,3	7946,2	88,4
2. Частка у загальному виробництві молока, %							
- с.-г. підприємств	29,0	18,8	19,7	22,5	23,8	25,1	-3,9ВП
- господарств населення	71,0	81,2	80,3	77,5	76,2	74,9	+3,9ВП

* За даними статистичного збірника «Сільське господарство України за 2015 рік» [3]

Причиною такого співвідношення у виробництві молока між сільськогосподарськими підприємствами та особистими господарствами населення є те, що значне зменшення поголів'я корів, а значить і виробництва молока, відбулося лише у сільськогосподарських підприємствах. Такі зміни зумовлені збитковістю галузі у підприємствах,

де виробництво ведеться екстенсивним способом, та відмовою більшості таких господарств від виробництва неприбуткової продукції.

Скорочення експорту при звуженому попиті на внутрішньому ринку призвело до загострення конкурентної боротьби за право виробляти і реалізувати відносно незначні обсяги молочної продукції. Україна при низькому рівні продовольчого споживання стала залежною від зовнішнього ринку (рисунку).

Обсяги експорту та імпорту молока та молочних продуктів в Україні, тис. т [3]

Значне зменшення виробництва, незважаючи на зменшення витрат молока на корм та зниження експорту призвело до значного зменшення фонду споживання (табл. 4).

На сировинних ринках молока переробні підприємства користуються монополістичною владою, що визначає можливість покупця впливати на ціну товару і придбати товар за ціною, нижчою від тієї, яка б переважала на ринку з чистою конкуренцією. Ринкова сила сільськогосподарських товаровиробників слабша, ніж покупців їх продукції – закупівельних та переробних підприємств. Ця обставина впливає на процес утворення ціни.

Диспаритет цін, який зменшує доходи сільськогосподарських виробників, являє собою довгострокову проблему, наслідки якої відображаються у скорочення поголів'я корів і, відповідно, зменшенні виробництва молока.

Зменшення обсягів виробництва молока призводить до зниження обсягів сировинних ресурсів для молокопереробних підприємств. Це призводить до зменшення обсягів кінцевої продукції промислових підприємств і, відповідно, їх пропозиції на ринку. Проте, саме купівельна

спроможність населення виступає основним чинником, що формує рівень споживання молочних продуктів в країні (табл. 5).

4. Баланс молока та молочних продуктів, тис. т *

Показники	2000 р	2005 р	2010 р	2011 р	2012р.	2013 р	2014 р	2015 р	2015р. +,- до 2000р.
Виробництво	12658	13714	11249	11086	11378	11488	11133	10615	-2043
Зміна запасів на кінець року	-394	27	-11	-9	90	-45	85	-41	+353
Імпорт	50	112	273	257	410	548	357	78	+28
Усього ресурсів	13102	13799	11533	11352	11698	12081	11405	10734	-2368
Експорт	1100	1901	956	964	820	769	527	464	-636
Витрачено на корм	2203	1270	1099	1020	1072	1252	1153	1097	-1106
Втрати	10	3	8	5	9	10	14	15	+5
Фонд споживання	9789	10625	9470	9363	9797	10050	9581	8995	-794

*За даними статистичного збірника «Сільське господарство України за 2015 рік»[3]

Складається ситуація на ринку, коли пропозиція перевищує попит, або відбувається надмірне виробництво продуктів, що не знаходять ринків збуту. В дійсності ж на продовольчому ринку постійно ціни підвищуються темпами, що випереджають темпи зростання доходів більшої частини населення країни. Споживчі витрати впродовж останніх 5-ти років сягають понад 87 відсотків всіх витрат, зокрема на продовольчі товари витрачається 55-56 відсотків. Найбільш значні витрати пов'язані з придбанням м'яса і м'ясопродуктів, молоко і молокопродуктів [7, с. 121].

Зростання попиту на молоко та молочні продукти, як на продовольчі продукти взагалі, можливе за рахунок економічних чинників, тобто при зростанні доходів населення, що в даний час мало ймовірне.

Висновки із цього дослідження. Сучасний стан ринку молока та молокопродуктів в Україні характеризується такими небажаними явищами, як скорочення обсягів виробництва молочної сировини, низька платоспроможність споживачів, зниження рівня споживання молока і молокопродуктів, збільшення кількості та частки дрібних та низько

товарних операторів ринку, диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію.

5. Порівняльний рівень виробництва та споживання молока та молочних продуктів на душу населення в Україні, кг*

Роки	Молоко		Споживання молока у % до	
	виробництво	споживання	2000 р.	рекомендованої норми
2000	257,4	199,1	100	52,4
2005	291,1	225,6	113,3	59,4
2010	245,2	206,4	103,7	54,3
2011	242,5	204,9	102,9	53,9
2012	249,5	214,9	107,9	56,6
2013	252,5	220,9	110,9	58,1
2014	258,9	222,8	111,9	58,6
2015	247,8	209,9	105,4	55,2
Рекомендована норма споживання [6]		380,0		

* За даними статистичного збірника «Сільське господарство України за 2015 рік» [3]

Проблеми первинного ринку можна подолати тільки на основі інтенсифікації: підвищення рівня і повноцінності годівлі; впровадження промислових технологій і прогресивних форм організації та оплати праці; підвищення загальної культури ведення скотарства; відродження великих спеціалізованих молочних господарств.

Забезпечення обсягів виробництва молока не вирішують проблеми низького споживання продукції. Визначальна роль у формуванні платоспроможного попиту належить групі економічних факторів, а саме підвищенні доходів населення.

Бібліографічний список: 1. Аналіз і прогноз кон'юнктури світових ринків продукції тваринництва / [Шпичак О.М., Лупенко Ю.О., Присяжнюк М.В. та ін.]; за ред. О.М. Шпичака. – К.: ННЦ ІАЕ, 2012. – 250 с. 2. Формування попиту та пропозиції на ринку основних видів тваринницької продукції / Ільчук М.М., Коновал І.А., Кирилюк О.Ф., Гурська І.С. – К.: «Нічлава», 2012. – 363 с. 3. Статистичний збірник "Сільське господарство України" за 2015 рік. – Київ: Державна служба статистики України, 2016. 4. Статистичний збірник "Тваринництво України" за 2015 рік. – Київ: Державна служба статистики України, 2016.

– 211 с. 5. Гурська І.С. Розвиток ринку молока і молочних продуктів в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2015_10_30_kampodilsk/sekcija_section_3_2015_10_30 6. Гайдуцький П.І. Формування та розвиток аграрного ринку / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 4–15. 7. Одінцов М.М. Формування і розвиток ринку продуктів тваринництва / М.М. Одінцов – Черкаси: Брама-Україна, 2009. – 296 с.

И.И. Чернега, Н.О. Шевченко, Н.О. Бленда. Анализ современного состояния рынка молока в Украине. В статье исследовано состояние рынка молока в Украине, проанализирована динамика поголовья коров и среднегодовой надой молока на одну корову во всех категориях хозяйств. Определена доля в общем производстве молока сельскохозяйственных предприятий и хозяйств населения. Приведены сравнения уровня производства и потребления молока и молочных продуктов на душу населения в Украине. На основе проведенного исследования определены проблемы первичного рынка молока и предложены мероприятия по их устранению.

Ключевые слова: рынок молока, производство, потребление молока, сельскохозяйственные предприятия, хозяйства населения, спрос и предложение.

I.I. Chernega, N.O. Shevchenko, N.O. Blenda. Analysis of current milk market in Ukraine. In the article the state of the milk market in Ukraine, the dynamics of the average number of cows and milk yield per cow in all categories. Determined share in total milk production of agricultural enterprises and farms. The comparison levels of production and consumption of milk and dairy products per capita in Ukraine. On the basis of the study found that the current state of the milk market and dairy products in Ukraine is characterized by such adverse events as a decline in production of raw milk, low purchasing power of consumers, reducing the consumption of milk and dairy products, increase the number and proportion of small and low commodity market operators, disparity prices of agricultural and industrial products. This article proposes measures to address the problems of the primary market of milk based intensification, i.e. increasing the level and full feeding; implementation of industrial technologies and progressive forms of organization and remuneration; improving the overall culture of cattle; revival of large specialized dairy farms. Found that ensure milk production does not solve the problem of low power consumption products.

Keywords: milk, milk market production, milk consumption, agricultural enterprises, farms, demand and supply.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2017 р.